

מבט על, גיליון 1402, 17 בנובמבר 2020

צה"ל: מתי ישתחררו מתגייסי יולי 2020?

שמואל אבן ומאיר אלרן

בדצמבר 2016 אושר בכנסת קיצור שירות חובה לגברים בצה"ל מ-32 חודשים ל-30 חודשים, החוק חל על מתגייסי יולי 2020 ואילך. אף על פי כן, צה"ל מתנהל לפי מסלולי שירות של 32 חודשים ומעוניין בתיקון החוק (ל-32 חודשים), משיקולים צבאיים, ואילו שר הביטחון "טרם גיבש עמדתו בנושא". וזאת לפי הודעה שפרסמה הכנסת בתום ישיבה של ועדת המשנה לכוח אדם בצה"ל של ועדת החוץ והביטחון. להיענות לדרישת צה"ל ישנם שיקולים לכאן ולכאן, אך הגיע הזמן שהדרג המדיני יקבל החלטה בעניין זה, שכן פער בין החוק לתכנוני כוח האדם של צה"ל אינו תקין ואף עלול לפגוע בזכויות המתגייסים, המבקשים לתכנן את עתידם. וברקע, בעיה עקרונית יותר: האילוצים על מודל צבא העם הולכים וגדלים, נוכח עלייה מתמשכת בהיקף אוכלוסיית הצעירים שאינם מתגייסים, לרבות עלייה בפטורים מסיבות נפשיות ובריאותיות, מה שמסתמן כירידה במוטיבציה לשרת בצה"ל. מומלץ שהממשלה תקים ועדה ציבורית, שתעסוק בסוגיה עקרונית זו.

במארס 2018 החל שחרורם של גברים שגויסו החל ביולי 2015 לאחר 32 חודשים, לעומת שחרורים לאחר 36 חודשים של מתגייסים שגויסו קודם לכן. ביולי 2020 נכנס לתוקף קיצור שירות נוסף של חודשיים, כך שחיילים שגויסו במועד זה ואילך אמורים לשרת 30 חודשים. החיילים שגויסו בהתאם לקיצור הנוסף עתידים להשתחרר על פי החוק החל מסוף 2022. בשני הקיצורים מדובר על 6 חודשים בסך הכל.

ב-1 בנובמבר 2020 התקיימה בכנסת ישיבה של ועדת המשנה לכוח אדם בצה"ל, בראשות ח"כ אורנה ברביבאי. נציג צה"ל אמר כי "אנו ממשיכים להתנהל לפי מסלולי שירות של 32 חודשים", ולא לפי 30 חודשים (כפי שקבוע בחוק). הוא הסביר כי הדבר נובע ממחסור בכוח אדם מהקבוצות הדרושות לצה"ל, ומנה לכך שתי סיבות:

א. הגידול הדמוגרפי במחזורי הגיוס מתקזז מול עלייה חדה בגידול הפטורים הנפשיים והבריאותיים, אשר הותירה קושי רב באיוש תפקידים, כולל במערך הלוחם. לדבריו, הדבר קשור למגמה גוברת של צעירים אשר רואים ערכים אחרים כגוברים על ערך השירות בצבא בכלל וביחידות הלוחמות בפרט, וכי בהסתכלות ארוכת שנים עלולה להיווצר מציאות שתסכן את מודל צבא העם. עוד דווח כי צה"ל שוקל לקדם חקיקה שתאפשר להעניק תמריצים לחיילים בשירות קרבי משמעותי, כדי לשנות ולהפוך מגמה זו.

ב. הקיצור של חודשים נוספים, שנקבע בחוק, יפגע ביכולת הצבא לעמוד במשימותיו בהיקף הכוח הנדרש בכלל ובלחימה בפרט. הקיצור הנוסף יפגע באפקטיביות של ההכשרות ומכאן ברמת המוכנות. לכן, צה"ל מודיע למתגייסים שיתכן תיקון בחוק שיחול עליהם, כך שישירתו 32 חודשים ולא 30 חודשים לפי החוק הנוכחי.

לעומת זאת, נציג משרד הביטחון טען שאין לו תשובה סופית בנושא. לדבריו, "המצב המשפטי ברור לשר הביטחון, ובהיעדר פעולה אקטיבית לשינוי החוק, הצבא צריך להיערך לשירות של 30 חודשים לגברים. לא התקבלה החלטה לקידום תיקון לקיצור השירות ולא התחילה פעולה כלשהי בנושא, עד לסיום בחינת הדברים וקבלת החלטת השר". לדבריו, בחינת הנושא טרם מוצתה מאחר ועל הפרק עומדים נושאים דחופים, כמו המאבק בקורונה, נושאים מדיניים וביטחוניים דחופים, והמצב הפוליטי המורכב.

היו"ר אורנה ברביבאי קראה לשר הביטחון לגבש תשובה עניינית וקונקרטית אשר לאורך השירות. לדבריה, "היינו מעדיפים לקיים הליך סדור של התווית חזון למאפייני השירות העתידיים, אך הצרכים הביטחוניים הם כאן ועכשיו, והצבא הניף דגל שאינו יכול לעמוד במשימותיו ולא ניתן לחכות עם זה שיפתר הכאוס הפוליטי".

משמעויות

צה"ל מבקש לחזור בו מהסכמתו לקיצור שירות נוסף, שכבר עוגן בחוק. התחייבות צה"ל לקיצור נוסף של השירות ל-30 חודש מקורו בסעיף בהסכם יעלון-כחלון, שר הביטחון ושר האוצר דאז, מנובמבר 2015, שקבע מסגרת מוסכמת על עקרונות תקציב הביטחון לטווח ארוך בין משרדי הביטחון והאוצר, כך שקיצור השירות בצה"ל היה מוכר, מוסכם וידוע בחמש השנים האחרונות, ולא מדובר בהפתעה. אלא שמזה זמן צה"ל חושש שקיצור זה אינו תואם את צורכי הצבא בתקופת התוכנית הרב שנתית הנוכחית "תנופה", שעדיין לא אושרה על ידי הממשלה, גם בהעדר תקציב למדינה. התוכנית מתמקדת בשיפור יכולות המערך הלוחם והמערך הטכנולוגי במציאות הנוכחית, הנתפסת על ידי הצבא כמאיימת יותר מזו שלפני חמש שנים (בעיקר מול איראן, סוריה וחיזבאללה).

נראה שהמחסור בכח אדם שחוזה הצבא אינו נובע מהמספר הכולל של מתגייסים במחזורי הגיוס, אלא ממחסור בחיילים בקטגוריות של לוחמים, טכנולוגיים ותומכי לחימה. סביר להניח שבתחומים מסוימים יש בצבא עודפי כח אדם, הנובעים מחוק גיוס החובה, אך צה"ל בוחן את הפער באופן ספציפי מול צרכיו. ככלל, לקיצור משך השירות עלולות להיות השלכות שליליות על כישוריהם של חיילי החובה ואפילו על היכולות של מערך המילואים, הניזון מחיילי החובה לאחר שחרורם מהשירות סדיר. מנגד, לקיצור שירות החובה יש ערך כלכלי וחברתי. כך או כך, הטענה של הצבא שיש לו עתה פערי איוש מחייבת התייחסות מהירה.

מבחינת הדרג המדיני, ובעיקר שר הביטחון, שאליו כפוף הרמטכ"ל במישרין, מדובר בבעיה מורכבת. מצד אחד, עליו להיענות לבקשת הרמטכ"ל, האחראי במישרין על בניין והפעלת כוחו של צה"ל. מצד שני, נסיגה מחקיקה בנושא זה היא פגיעה ביחסי צבא-חברה. בהקשר זה, המחשבה שיש עוד זמן להחלטות ולשינויים עד שיבשיל מועד שחרורם של מגיוסי יולי ואילך, היא מוטעית. יש להפסיק מצב לא תקין זה, שעלול לפגוע בזכויות המתגייסים המבקשים לתכנן את המשך חייהם לאחר השירות. לפיכך, ללא קשר למהות ההחלטה בעניין - לתקן את החוק או להמשיך לפעול לפיו - יש לקבלה בהקדם האפשרי, ולהסיר גורם אי-וודאות זה מהצבא ומהאזרחים. אי-וודאות יוצרת תחושה של חוסר שליטה, העשויה לפגום באמון של המתגייסים בצה"ל ועקב כך לגרום להפחתה נוספת במוטיבציה של חיילים לשרת בכלל וביחידות לוחמות בפרט - תופעה שמחריפה מצידה את מצוקת כוח האדם. הדבר נכון במיוחד לשעת משבר זו, כאשר המדינה

פועלת באורח לא תקין, למשל בהעדר תקציב מדינה, לרבות תקציב ביטחון, לשנת 2020, וכאשר טרם הוחל בהכנת תקציב 2021.

מעבר לסוגיה קונקרטית זו, השאלה שהיא למעשה הפיל שבחדר היא כיצד מתיישבת מדיניות הגיוס של צה"ל עם עקרון "צבא העם", כאשר כמחצית מהאזרחים לא מתגייסים, והפער אף גדל. לאור זאת, מומלץ שהממשלה תקים ועדה ציבורית בשיתוף משרד הביטחון, המל"ל, משרדים אזרחיים ונציגי ציבור, כדי לבחון מודלים אפשריים שיתנו מענה לפער הגדל בין המתגייסים לאלה שאינם מתגייסים. בתוך כך, ראוי לשפר את התגמול לכל מי שמשרת שירות משמעותי, בשירות חובה ובשירות קבע זוטר.